

Наташа М. Вукићевић

<https://orcid.org/0000-0002-6268-2508>

Универзитет у Крагујевцу

Факултет педагошких наука у Јагодини

Катедра за дидактичко-методичке науке

Весна С. Трифуновић

<https://orcid.org/0009-0007-6912-1934>

Катедра за друштвено-хуманистичке науке

Катарина Р. Станојевић

<https://orcid.org/0000-0002-5850-2543>

Катедра за дидактичко-методичке науке

УДК 37.091.3-027.22:78

DOI 10.46793/Uzdanica22.2.

Оригинални научни рад

Примљен: 28. фебруар. 2025.

Прихваћен: 27. јун 2025.

ЕЛЕМЕНТИ ТРАДИЦИОНАЛНЕ МУЗИКЕ У МУЗИЧКОМ СТВАРАЛАШТВУ УЧЕНИКА МЛАЂИХ РАЗРЕДА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ¹

Айспиракџ: У фокусу интересовања аутора је присуство елемената традиционалне музике у музичко-стваралачким радовима ученика млађих разреда основне школе. Циљ је био да се открије да ли музичко-стваралачки радови ученика, настали као продукт музичког изражавања на задати поетски текст, прате музички образац карактеристичан за српско народно стваралаштво. Са наведеног аспекта идентификације елемената традиционалне музике, анализирали су стваралачки радови ученика четвртог разреда основне школе (N = 184), који су настали на иницијалном тестирању у оквиру истраживања спроведеног 2016. године у Јагодини. Анализа музичко-стваралачких радова је показала да ученици четвртог разреда спонтано користе елементе традиционалне српске музике. Установљена су специфична одступања од лествично-тоналне основе, завршетак другим ступњем, мали амбитус мелодије и промена врсте такта. Аутори полазе од теоријских ставова да су мелодијско-ритмички мотиви „производ” музичког искуства појединца и одређеног културолошког контекста унутар којег може да се негује позитиван или негативан однос према елементима традиције, укључујући и музичку традицију, и сматрају да формално образовање може да има значајну улогу у процесу упознавања нових генерација са традиционалним музичким изразом, као и његовог неговања.

Кључне речи: културни идентитет, музичко стваралаштво ученика, основна школа, традиционални музички израз.

¹Реализацију овог истраживања финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (бр. уговора 451-03-65/2024-03/200140).

УВОД

Савремена концепција наставе музичке културе у основној школи подразумева обједињавање наставних области на сваком часу. Повезивање засебних области у оквиру одређене тематике програмски је захтев и полазиште при планирању наставног процеса усмереног ка исходима учења и постигнућима ученика (Мандић 2020: 68). Према дефинисаним циљевима и исходима, као и ставовима бројних аутора (Свонвик, Кит 1979, 1992, према: Силва 1998; Ивановић 2007; Мандић 2020), ученик може у потпуности да разуме музику уколико музичко дело или одређену компоненту музичког израза сагледа и доживи са свих аспеката, кроз област слушања музике, извођења и стваралаштва. Захтев за повезивањем области садржи више импликација које се односе на значај музичког искуства у процесу музичког образовања ученика и његовог утицаја на подручје музичког стваралаштва. У фокусу овог рада су испитивање повезаности децјих музичко-стваралачких радова, музичког искуства појединца и културолошког контекста, као и идентификација елемената традиционалне музике у поменутим радовима. Наведени аспекти, због сложености и хетерогености, посебно су издвојени и представљени у теоријском приступу.

ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУП

У настави музичке културе у млађим разредима свака област има своје особености а њихова интеграција доприноси ефикаснијем учењу, функционалности знања и има низ предности у погледу музичког, когнитивног и социоемоционалног развоја ученика: „Прожимање различитих области омогућава да се сви ученици, без обзира на ниво својих музичких способности, могу активно укључити у музичке активности, бирајући сегменте у којима се осећају сигурно и пријатно” (Вукићевић 2023: 243). Циљ интеграције различитих области јесте проширивање и обогаћивање музичког искуства, на чијим се темељима граде и развијају системи знања, вештина и способности ученика. Искуствено учење, дефинисано као начин стицања знања и вештина кроз индивидуалне или групне активности (Џукас 2003, према: Антонијевић 2014: 49), у настави музичке културе посебно је значајно за ученике млађег школског узраста који о музици уче искључиво на основу личног искуства у извођењу музике, слушању музике или одређеном облику стваралачког изражавања. Међусобна условљеност и реципроцитет знања и вештина истиче се као важна карактеристика музичке наставе; за извођење различитих музичких активности кроз које ученици стичу знања потребне су одређене вештине и способности, и обратно – вештине и способности ученика развијају се у самом процесу учења.

Осим примарне улоге полазишта за процес учења и сазнавања, музичко искуство може бити основа, али и оквир, за процес и продукте музичког стваралаштва ученика. Искуства у области извођења и слушања музике, као и успостављање корелативног односа између наставних области, неминовно доводе до рефлексивности у дејим музичко-стваралачким активностима. Карактеристике стваралачких радова представљају одраз извођачког и перцептивног искуства ученика, односно познатог музичког материјала „преузетог” из певаних песама и слушаних композиција. Стваралачки чин подразумева испољавање креативних потенцијала, активирање музичких способности (Кјари 2022: 2018) и примену знања, а сви наведени чиниоци директно или посредно утичу на продукте стваралаштва.

Притом, треба имати у виду да је деји музички израз детерминисан и културним обрасцима и фолклорним обележјима средине у којој живе. Последњих година све већи број истраживања усмерен је на испитивање социокултурних елемената, тимског рада и културног контекста у коме се музичка креативност испољава. Једна музичка мисао може бити „нова” и креативна унутар одређеног културног система, али не и у другом културном контексту (в. Хе, Ку Винг, Ви Хо 2023). Често цитирано истраживање Бјерквола (Бјерквол 2005: 143) показало је да песме које деца стварају често „носе печат националне особености”, што је од посебног значаја за очување традиционалног музичког наслеђа у савременом образовном простору. Формирање свести о традицији и културним вредностима могу да буду снажне детерминанте процеса сензибилизације за идентитарна питања (Трифунковић 2015: 121), стварајући основе за формирање културног идентитета.

Постоји дилема и отворено питање у којој мери свеукупни утицаји окружења, културе и традиције спонтано „одређују” музичке обрасце у стваралачким активностима ученика, а у којој мери народна музика заступљена у наставним садржајима обликује њихов музички израз. Наставна пракса у Србији (Васиљевић 2006; Кодела 2011) показала је да су садржаји предмета Музичка култура посебно прикладни за упознавање и неговање традиционалних садржаја и вредности. Упознавањем традиционалних песама и игара „ученици стичу знање о сопственој националној култури, њеном богатству и специфичностима” (Павловић, Милићевић Тракиловић 2013: 219). Народно музичко стваралаштво је у континуитету заступљено у наставним програмима за Музичку културу (1995, 2005, 2006, 2019) у виду одабраних народних песама и традиционалних дејих игара за певање и свирање, у области слушања музике и применом наменских песама-модела у процесу музичког описмењавања.

Осим утврђених полазишта за избор садржаја и области у оквиру којих ће се васпитно-образовни циљеви реализовати, и у претходним и у актуелним наставним програмима начини дидактичко-методичког моделовања садржаја кроз које ученици млађих разреда упознају народно музичко ства-

ралаштво нису прецизно артикулисани. Тиме је учитељима пружена могућност да методичко обликовање наставних садржаја прилагоде нивоу музичких, психомоторних и когнитивних способности ученика млађег школског узраста (Мандић 2020: 71).

У односу на претходне наставне програме, реформисани програмски садржаји и захтеви за млађе разреде основне школе (2019) у појединим сегментима јасно истичу значај традиционалне музике. Основни циљ наставе је усмерен ка подстицању „одговорног односа према очувању музичког наслеђа и културе свога и других народа”, а значајан број препоручених народних песама за певање, свирање и слушање „доприносе спознаји народне музичке традиције” и поимању њеног значаја (Мандић 2020: 69). У мањој мери је указано на важност традиционалне музике дефинисањем исхода у овој подобласти, који је, на пример, у трећем разреду уопштен и подразумева да ученик по завршеној теми уме да „комуницира са другима кроз извођење традиционалних и музичких игара уз покрет” (Програм наставе и учења за III разред 2019: 46) и који наглашава њену комуникацијску функцију. У четвртном разреду од ученика се очекује да након слушања музичких примера различитог карактера уме да препозна народну и уметничку музику (Програм наставе и учења за IV разред 2019: 47). Разумевање контекста настанка народне песме, њених одлика и примене, иако није таксативно наведено као програмски захтев, намеће се као латентни задатак за ученике. Обрада, препознавање и разумевање традиционалних садржаја не само да има за циљ упућивање на праве вредности и разликовање уметничког и народног од кича који их окружује у свим доменима (Плавша 1989: 87), већ подстиче осећај националне припадности и доприноси изградњи културног идентитета ученика (Трифуновић 2023: 270).

Стваралачке активности ученика, истовремено и као део интегрисаних музичких области и садржаја и као продукт њиховог прожимања на сваком часу, представљају значајну карику у процесу неговања и очувања традиционалног музичког израза и, у ширем смислу, културног идентитета појединца. Другим речима, једино је сагледавањем одлика народног стваралаштва у оквиру свих наведених димензија музике, у области слушања, извођења и стварања музике, код ученика могуће створити целовиту представу о аутентичном народном музичком стваралаштву.

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Предмет овог истраживања је испитивање присутности елемената традиционалне музике у музичком стваралаштву ученика млађих разреда основне школе.

Циљ је утврдити да ли музичко-стваралачки радови ученика четвртог разреда основне школе, настали као продукт слободног музичког изражавања на задати литерарни текст, прате музички образац карактеристичан за српско народно стваралаштво.

Задаци истраживања су следећи.

- 1) Утврдити да ли су елементи српске традиционалне музике присутни у музичко-стваралачким радовима ученика четвртог разреда основне школе;
- 2) Утврдити који елементи српске традиционалне музике су присутни у музичко-стваралачким радовима ученика четвртог разреда основне школе;
- 3) Утврдити бројчани однос међу идентификованим елементима традиционалне музике у стваралачким радовима ученика четвртог разреда основне школе.

Методе које су коришћене у овом раду су анализа музичке грађе (музичко-стваралачких радова ученика) и дескриптивно-аналитичка метода.

Истраживање је обављено 2016. године² на територији Јагодине (централна Србија), у коме је учествовало 184 ученика³ четвртог разреда две градске основне школе, ОШ „17.октобар” и ОШ „Бошко Ђуричић”. Ученици су на задати литерарни текст појединачно певали осмишљену мелодију. У складу са програмским захтевима за област Музичко стваралаштво, одабрана је песма Гвида Тартаље „Паун” из збирке *Весела зоологија* (2013), која је по својим литерарним карактеристикама (тематски садржај, метрика текста, правилан распоред рима) блиска ученицима млађег узраста. Такав избор песме је био *намеран*, превасходно због њене једноставности, како би испитивани ученици у току стваралачког процеса могли лакше да повежу литерарне и музичке елементе и своју пажњу усмере на осмишљавање мелодије и ритма. Мотивациона припрема је подразумевала разговор о садржају поетског текста ради стварања одговарајуће стимулативне атмосфере, са акцентом на препознавање шалвих момената, тумачење могућих значења и иницирање промишљања о могућностима да текст песме буде инспирација за стварање музичке композиције. Ученици су подстакнути на повезивање литерарних и музичких елемената и истицање карактера текста музичким компонентама.

² Истраживање је реализовано у оквиру израде докторске дисертације под називом *Инијерактивни приступ реализацији децје музичког стваралаштва у млађим разредима основне школе*, одбрањене на Филозофском факултету у Новом Саду. Временска дистанца од периода тестирања ученика представља једно од ограничења овог рада. Иако претпостављамо да би истраживање у садашњем тренутку делимично довело до другачијих резултата али не и до суштинских разлика, препорука је понављање сродног истраживања на сличној категорији испитаника и упоређивање добијених података.

³ Анализирани су децји музичко-стваралачки радови ученика четвртог разреда основне школе настали приликом иницијалног тестирања ученика контролне и експерименталне групе пре почетка извођења експерименталног програма.

Ученички радови су снимљени а аудио-записи мелодија касније транскрибовани у нотни запис и означени редним бројевима, ради објективности приликом оцене појединачних параметара/категорија. Вредновање радова вршила су два проценивача – експерта из области музике.

Специфичност насталих мелодија уочена приликом преслушавања била је повод за додатну анализу прикупљених радова према критеријуму *присусиства елемената традиционалне музике*. За потребе овог истраживања радови ученика нису вредновани по уметничком квалитету, као ни према музичким карактеристикама – ритам, мелодија, формално заокружење, акценти, већ су издвојени радови који садрже једну или више карактеристика српске традиционалне музике. То су: мали амбитус у обиму кварте, завршетак музичке мисли другим ступњем, скок квинте у каденци, одступања од хармонских основа дурског или молског тоналитета и промена врсте такта. Резултати су представљени према групама радова који садрже наведене традиционалне елементе, са анализом појединачних параметара и њиховом бројчаном фреквенцијом.

РЕЗУЛТАТИ СА ДИСКУСИЈОМ

Анализа музичко-стваралачких радова ученика показала је да је знатан број ученика у својим мелодијама користио елементе традиционалне музике, тј. народног стваралаштва. Иако креативност и музичка машта не познају границе, и у том смислу могу настати многобројне комбинације различито груписаних тонова који чине музичке мисли, свака сличност или подударност мотива које су ученици осмислили са народним мотивима није случајна.

Од укупно 184 рада, 52 мелодије су ученици осмислили у духу народне музике. Дакле, присуство елемената традиционалне музике потврђено је приближно у трећини радова ученика. Међутим, квантитативни подаци се у стваралачком подручју не могу сматрати јединим показатељем одређене карактеристике која је предмет истраживања, уколико додатно нису појашњени са квалитативног аспекта. Специфичност стваралачког подручја, као и примењени метод анализе садржаја, имплицира потребу за комбиновањем ова два приступа у циљу добијања што квалитетнијих података (Стојшин 2014: 202). Стваралачко подручје, због своје естетске и емоционалне компоненте, има низ немерљивих својстава при чијој се идентификацији и анализи не може избећи субјективност и утицај многобројних фактора, али се управо у поступку квалитативне анализе садржаја наведени аспекти могу расветлити.

Квалитативна анализа потврђује изражен утицај традиционалних и културних образаца на музичко-стваралачке радове ученика, као што видимо у наредном примеру (Слика 1).

Слика 1. Репрезентативан пример стваралачког рада са традиционалним музичким елементима

Обележја музичког фолклора, интуитивно примењена у стваралачким радовима, показатељи су да ученици „носе у себи трагове традиционалне балканске мелодике” (Васиљевић-Дробни 1983, према: Дробни 2008: 98) и да разумеју и користе музички језик средине из које потичу (Дробни 2008). Научну заснованост полазне идеје овог истраживања проналазимо и у закључцима психолога. Музичко-стваралачки радови ученика су показали да они поседују довољан ниво оспособљености за манипулисање музичким материјалом са карактером имитације (Свонвик, Тилман 1986, према: Мирковић-Радош 1996: 230). Ученици у нашем узорку су имитацијом и експериментисањем са појединим музичким елементима, које ћемо детаљно представити у оквиру другог истраживачког задатка у наредном потпоглављу, показали колико је традиционални музички израз дубоко укореван у њиховом музичком искуству, у највећој мери остварен кроз контакт са народним стваралаштвом у оквиру редовне наставе музичке културе.

ЕЛЕМЕНТИ ТРАДИЦИОНАЛНЕ МУЗИКЕ У СТВАРАЛАЧКИМ РАДОВИМА УЧЕНИКА

Резултате истраживања приказали смо према групама стваралачких радова у којима су најочљивији музички елементи за којима се трага. Наш музички фолклор познат је по разноликим (музичким) карактеристикама које су одређене „локалним музичким праксама” (Големовић 2011: 9). У функцији тумачења музичко-стваралачких радова и издвајања препознатих елемената наше вокалне музичке традиције узета су у обзир само општа, карактеристична својства.

Иако су у музичком погледу скромних домета, што је очекивано у односу на узраст ученика и стадијуме њиховог музичког развоја, осмишљене

музичке целине указују на поједине заједничке елементе својствене српској музичкој традицији и дечјем музичком изразу. То се, пре свега, односи на једноставан, архаичан музички израз који је постигнут различитим музичким средствима, према којима смо надаље груписали и интерпретирали резултате.

У најтипичнијим примерима обликовања мелодијске линије препознат је *узак амбијус* који се у етномузиколошким студијама истиче као једна од карактеристика српског народног певања (Васиљевић 2003; Петровић 1989; Кодела 2011). У овој групи радова, мелодијско кретање у интервалу кварте, која приближно одговара обиму људског гласа (Заткалик, Медић, Влајић 2003: Мелодија), указује на приближавање музичког изрази карактеристикама говорног изрази. Тај поступак се може тумачити као намера да се додатно истакне поетски садржај (Васиљевић 2003: 306), али и као интуитивни стваралачки израз близак архаичном, фолклорном музичком мишљењу. Знатно је мањи број мелодија које су писане у већем амбитусу од интервала сексте.

Таласасто кретање у мелодијама ученика остварено је комбиновањем поступног и већег интервалског покрета, у узлазном и силазном смеру кретања. Такав принцип „вођења” мелодијске линије је у сагласности са универзалним музичко-стваралачким начелима карактеристичним подједнако и за дечју музичку културу, као и за фолклорну и западноевропску уметничку музичку праксу. Неке особености мелодијске компоненте, као што су избор интервала и завршни тонови/финалиси, не могу бити целовито анализирани и доведени у везу са карактеристикама наше традиционалне музике ако није сагледан и контекст њихове примене, који је у функцији формирања лествичне основе и евентуалног остваривања хармонско-тоналних односа. Из тог разлога, није посебно издвојена категорија радова у односу на карактеристике мелодијске компоненте, већ је издвојена група радова према специфичностима *лествично-тоналне основе*.

У тој групи радова, најчешће су коришћени лествични, консонантни интервалски скокови (терца, кварта, квинта и секста) који, формирајући дијатонску лествичну структуру (Васиљевић 2003: 308), доприносе утиску традиционалног музичког изрази. Када је у питању тонална основа српског вокалног музичког наслеђа, доступна литература указује на једну битну карактеристику, а то је претежно коришћење дурско-молске лествично-тоналне основе (Мокрањац и др., према: Васиљевић 2003: 309), али са низом специфичности. Испољавање модалног карактера у мелодијама има ређу примену у нашој фолклорној музичкој пракси (Васиљевић 2003: 312), а остварује се применом специфичних комбинација интервала према првом ступњу (Деспић 1977: 33) и неуобичајених разрешења критичних тонова. У радовима ученика се, међутим, модална дијатоника препознаје као значајан елемент контраста (у односу на дурско-молску тоналну основу) који наглашава архаични призвук певаних мелодија. Будући да је у питању спонтани музички израз деце, афирмација модалности у њиховим радовима може бити тумаче-

на као извештан вид отпора према европском музичком наслеђу (уметничке музике), али и као показатељ утицаја личних музичких искустава стечених у другим социјалним контекстима.

Као најтипичнији пример лествичне структуре, у већини стваралачких радова издваја се Це дур лествица. У прилог томе говоре почетни мелодијски обрасци, каденцирања, разрешења критичних тонова и латентна хармонска основа мелодијске целине. Музички примери молског тонског рода имају за тоналне центре тонове d1 или a1. Модулација је сразмерно ретка појава и, уколико је има, „води” мелодију из дурског у молски, паралелни тоналитет. Типичнија је појава тоналног иступања, због чега закључујемо да наведене карактеристике стваралачких радова ученика не одступају значајније од истраживачких резултата и теоријских закључака наших етномузиколога (Васиљевић 2003: 314). У мелодијама заснованим на модалним лествичним структурама фолклорни карактер се најчешће испољава већ на самом почетку песме и за примере таквих мелодија карактеристично је да се завршавају изненадним обртом, аутентичном каденцом, потврђујући завршетак у Це дуру. Мелодије квартног обима засноване су на тетрахордалним низовима дурске или молске оријентације (Кодела 2011: 54).

Следећа важна карактеристика традиционалног музичког израза је *завршетак музичке мисли*, који у српском народном стваралаштву одступа од гравитирања ка првом ступњу као завршном тону.

У највећем броју анализираних примера мелодијска линија започиње узлазним, а завршава силазним поступним покретом, што се, такође, наводи као једна од карактеристика наше вокалне традиције (Кодела 2011; Радиновић 2011; Петровић 1989). Сматрамо, ипак, да већи истраживачки значај има изузетак од те праксе. Чак у 13 радова добијених овим истраживањем заокружење музичке мисли остварено је скоком у завршни тон (за квинту наниже). Наведени поступак смо повезали са постојећом праксом двогласног народног певања (Девић 1975; Петровић 1989; Големовић 1998; Големовић 2011). Завршно сазвучје квинте у каденци представља посебан квалитет вишегласног певања, у нашем народу познат као певање „на бас” (Петровић 1989: 69). У музичким примерима добијеним током овог истраживања завршно сазвучје квинте представљено је са мелодијским, латентним смислом, најчешће у оквиру тоничне функције.

И у мелодијама које немају карактеристичан квинтни скок у каденци, лако је препознати латентну хармонију завршног тона, који није I ступањ (посматрано према дурско-молском лествичном систему). Каденцирање на II ступњу, у оквиру доминантне функције, има континуитет у традицији наше фолклорне мелодике и представља њен препознатљив елемент (Васиљевић 2003: 311). Појединац чије је „ухо навикнуто искључиво на класичне тонално-функционалне односе то заиста осећа као доминанту, међутим, чињеница је да се у особеном фолклорном контексту такви завршеци не осећају као

лабилна полукаденца, него сасвим задовољавају у улози својеврсне тонике” (Деспић 1977: 42). То су показали и учесници нашег истраживања, будући да је наведено фолклорно обележје препознато у знатном броју стваралачких радова (Слика 1).

У нашим народним песмама, као што ауторка Васиљевић истиче, препознатљива су следећа ритмичка обележја: доминација говорних ритмова, равномерна дводелност, без неправилних ритмичких група (Васиљевић, 2006: 174). Променљива метрика, хоризонтална полиметрија, такође се јавља као фолклорна карактеристика српске музике (Деспић 1977: 122). Њена појава повезана је са потребом усаглашавања текстуалних и музичких нагласака. У односу на идентификована обележја ритмичке компоненте и *метричких карактеристика*, издвојена је посебна група радова.

У стваралачким радовима ученика могуће је препознати измене $2/4$ и $3/4$ мере, без симетричног, правилног редоследа измене. Таква метроритмичка организација није случајна, већ резултат „настојања да се говорни ритам и психолошки смисао текста што верније преточе у музику, да свака реч добије право место, нагласак и дужину” (Деспић 1977: 122). У неколико радова, поступком промене мере, ученици су показали да поседују развијену осетљивост за решавање деликатнијих музичко-стваралачких захтева који се реализују у оквиру наставе музичке културе, али и да у себи носе „латентно, урођено ритмичко осећање” (Васиљевић 2006: 173) наше музичке традиције.

Вероватно најочигледнији пример коришћења традиционалних музичких елемената у својим стваралачким радовима ученици су показали употребом мотивског материјала обрађених песама. Тако су у радовима ученика препознати мотиви песама „Ја посејам лубенице”, „У ливади под јасеном”, „У Милице”, „Ја посејам лан” и „Ерско коло”. Наведена чињеница упућује на закључак да су мелодијско-ритмички мотиви производ музичког искуства стеченог у настави музичке културе, због чега формално образовање може имати кључну улогу у процесу упознавања нових генерација са традиционалним музичким изразом.

БРОЈЧАНИ ОДНОС ПОЈЕДИНАЧНИХ КАРАКТЕРИСТИКА ТРАДИЦИОНАЛНОГ МУЗИЧКОГ ИЗРАЗА

Уколико рангирамо уочене елементе традиционалне музике у стваралачким радовима ученика, којих је укупно 52, међу њима највећи број радова има лествично-тоналну основу са специфичним одступањима. Након тога, најприсутнија је примена завршетка музичких целина доминантном функцијом, и то чешће другим ступњем у односу на скок квинте у каденци,

затим следи узак амбитус мелодије и у најмањем броју радови садрже промену врсте такта.

Дијатонска лествична структура и тонална основа обрађених садржаја у настави музичке културе иницирали су код ученика формирање лествично-тоналне основе осмишљених мелодија у народном духу, са специфичним одступањима. Често су то модалне промене које, у микроформама попут стваралачких радова ученика, могу бити покретачи тоналне динамике. Ако сагледамо укупан број мелодија са фолклорним обележјима и бројчани однос појединачних елемената (Табела 1), јасно уочавамо да већи део ових мелодија додатно садржи још једну карактеристику традиционалне музике. У вези са тим, поново истичемо да је прецизно пребројавање мање релевантно за предмет истраживања од чињенице да су традиционални елементи присутни и примењени у стваралачком раду и да доприносе неговању и очувању културног идентитета ученика.

Табела 1. Бројчани однос традиционалних музичких елемената у радовима ученика

Редослед у односу на бројчану фреквенцију	Заступљеност у радовима ученика (N)	Традиционални музички елементи
1.	50	Лествично-тонална основа са специфичностима у односу на дурски/молски тоналитет
2.	39	Формални завршетак доминантном функцијом
3.	22	Обим кварте
4.	9	Метричка промена
Укупан број радова (N) и број категорија према којима су анализирани →	52	4

Завршетак другим ступњем је ученицима подједнако познат и природан као и аутентична каденца. Спонтана примена завршетка у оквиру доминантне функције јавља се као исход заступљености наше традиционалне музике у области извођења и слушања музике и употребе народне песме као полазне музичке грађе и „методичког средства у поставци музичке писмености” ученика млађег школског узраста (Никшић, Чекић Стошић 2023: 40).

У погледу специфичног амбитуса кварте, напомињемо да је осим наведеног броја радова (22), и неколико мелодија ширег опсега само у одређеном моменту, изненадним покретом навише или наниже, превазишло опсег овог интервала. Ти радови, према општем утиску, такође осликавају тежњу да мелодија задржи узак амбитус близак нашем музичком наслеђу. Узак амбитус, посебно у комбинацији са одређеним понављањима ритмичког или мелодијског обрасца, доприноси статичности и једнообразности мелодија. Тоновима који се у радовима ученика појављују изван тетрахордалног оквира обогаћују мелодију, употпуњујући простор (устаљеног) музичког тока.

Ретка појава промене врсте такта у стваралачким радовима ученика може се образложити (оправдано) малим присуством ове метричке карактеристике у наставним садржајима. Промену метрике ученици су применили, као што смо већ објаснили, услед потребе да се акцентуација текста усклади са музичким акцентима, али је услед недовољног искуства у погледу усклађивања акцената у тексту и музици, мали број ученика у томе и успео. Акценти су сложен феномен у оба подручја, језичком (в. Дешић 1992) и музичком (в. Петровић 2014). Из наведених разлога, у стваралачком изразу ученика млађег школског узраста не очекују се већи домети, као што су усаглашавање текста и музичких елемената у погледу структуре и значења текста и уважавање других музичких законитости. У овој одлици стваралачких радова ученика такође препознајемо карактеристику народне песме, која у већој мери прати силабичке законитости стиха у односу на акценатске законитости и значење речи (Петровић 2014: 227).

Квантитативном анализом одређен је редослед учесталости примене појединачних елемената у радовима ученика. Нагласићемо још једном да тај резултат не имплицира значај одређеног елемента, и да садејство свих музичких компоненти у највећој мери обликује музички израз у свим доменима и жанровима. Исто начело важи за традиционалну музику и њене карактеристике. У сагласју са основним циљевима и постулатима музичког стваралаштва ученика, свако инвентивно музичко решење које не припада усвојеним културним обрасцима, треба подржати и ученике охрабрити у слободном музичком изражавању и експериментисању музичким материјалима.

ЗАКЉУЧАК

Музика је интегрални део националне културе једног народа, а музичко образовање погодно тле за афирмисање традиционалних вредности и неговање културне баштине. Један од циљева наставе музичке културе у млађим разредима усмерен је управо ка очувању музичког наслеђа и упознавању и разумевању културе свог и других народа. У програмима наставе и учења за млађе разреде основне школе традиционалне песме и игре су квантитативно присутне у области извођења и слушања музике, али изостају јасно формулисане смернице и методичка упутства за њихову реализацију. Креативан и компетентан учитељ овај „недостатак” може искористити као прилику за креирање образовних стратегија усмерених ка обликовању културног идентитета ученика. Осим повезивања традиције и модерности, актуелни Програм наставе и учења иницира и израженије повезивање наставних области, њихово прожимање на сваком часу и сагледавање музичких феномена и димензија музике са свих аспеката. У том контексту, присуство традиционалних музичких садржаја у области извођења и слушања музике

доводи до спонтаног парафразирања њихових обележја у продуктима музичког стваралаштва.

Циљ овог истраживања представља идентификација елемената традиционалног музичког израза у стваралачким радовима ученика. Анализом мелодија осмишљених на задати литерарни текст, насталих на почетку опсежнијег истраживања у оквиру иницијалног тестирања ученика четвртог разреда ($N = 184$), издвојена су 52 рада у којима су ученици пројектовали елементе традиционалне музике.

Народно музичко стваралаштво које су ученици упознали у наставном процесу у области извођења и слушања музике представља погодан материјал за нове стваралачке форме, те се из тог разлога у њиховим радовима идентификују необичне комбинације и укрштање елемената модалности и утемељене музичке праксе засноване на дур-мол систему. Осим наведене карактеристике, у мелодијама ученика су препознати и други елементи традиционалног музичког израза: мали амбитус, завршетак другим ступњем, скок квинте у каденци, промена врсте такта. Њихов бројчани однос пропорционалан је сложености одређеног фолклорног обележја и његовој заступљености у обрађеним наставним садржајима. Тако је променљива метрика најмање употребљена у стваралачком поступку мелодизирања текста, за разлику од типичног завршетка другим ступњем који им је познат, близак и из тог разлога у великој мери примењен у осмишљеним мелодијама.

Међутим, наставни садржаји нису једини оквир за проучавање традиционалног музичког материјала у музичком стваралаштву ученика. Мелодијско-ритмички мотиви одраз су музичког искуства појединца у ширем смислу, због чега је неизбежно њихово тумачење у културолошком контексту. На основу приказаних резултата истраживања можемо закључити да ученици четвртог разреда основне школе спонтано користе елементе наше традиционалне музике у својим музичко-стваралачким радовима, чак и онда када текст не указује на фолклорно порекло. Најчешће коришћени традиционални елементи, као што су комбинација елемената модалности са хармонским основама дур-мол система, амбитус кварте, завршетак мелодије другим ступњем или скоком квинте у каденци, промена врсте такта, у садејству са одликама децјег музичког израза, допринели су испољавању специфичног стваралачког сензибилитета ученика и обликовању музичких идеја на аутентичан начин.

ЛИТЕРАТУРА

Antonijević (2014): R. Antonijević, *Utemeljenje sistema znanja u pedagogiji*, Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu i Institut za pedagogiju i andragogiju.

Bjerkvol (2005): J. Bjerkvol, *Nadahnuto biće*, Beograd: Plato.

- Despić (1977): D. Despić, *Melodika*, Beograd: Univerzitet umetnosti.
- Dešić (1992): M. Dešić, *Srpski akcenat sa lakoćom*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Dević (1975): D. Dević, *Uvod u osnove etnomuzikologije I deo*, Beograd: Univerzitet umetnosti.
- Drobni (2008): I. Drobni, *Metodičke osnove vokalno-instrumentalne nastave*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Golemović (1998): D. Golemović, *Narodna muzika Jugoslavije*, Knjaževac: Nota.
- Golemović (2011): D. Golemović i dr., *Seosko pevanje u zapadnoj Srbiji – prilog proučavanju muzičkih dijalekata u Srbiji, Srbija: muzički i igrачki dijalekti*, Beograd: Fakultet muzičke umetnosti, 7–60.
- He, Ku Ving, Vi Ho (2023): J. He, C. Ku Wing, T. Wee Hoe, The cultivation of children's musical creative practical competency: A literature review, *Thinking skills and creativity*, Vol. 48. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2023.101309> (pristup 12. 1. 2025)
- Ivanović (2007): N. Ivanović, *Metodika opšteg muzičkog obrazovanja za osnovnu školu*, Beograd: Zavod za udžbenike.
- Kodela (2011): S. Kodela, *Metodički pristup primeni tradicionalne pesme u muzičkoj nastavi osnovne škole i škole za osnovno muzičko obrazovanje* (disertacija). <http://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/8316> (pristup 15. 5. 2019)
- Mandić (2020): B. Mandić, Modernizacija osnovnoškolskih programa za predmet Muzička kultura (2017–2019), *Ekspresivnost i intimnost u muzici & Tako male stvari: intimno u umetnosti i kulturi*, Knjiga III, Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet, 67–81.
- Mirković-Radoš (1996): K. Mirković-Radoš, *Psihologija muzike*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Nikšić, Čekić Stošić (2023): N. Nikšić, A. Čekić Stošić, Narodna pesma iz etnomuzikološke građe u funkciji primene Vasiljević metode – metodički aspekt izbora dopunskog muzičkog materijala za mladi školski uzrast, *Inovacije u nastavi*, XXXVI, 36(4), Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet za obrazovanje učitelja i vaspitača, 37–60.
- Pavlović, Milićević Trakilović (2013): B. Pavlović, J. Milićević Trakilović, *Negovanje i značaj tradicionalnih narodnih igara sa pevanjem u nastavi muzičke kulture*, *Uzdаница*, X/1, 217–232.
- Petrović (1989): R. Petrović, *Srpska narodna muzika. Pesma kao izraz narodnog muzičkog mišljenja*, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti – Muzikološki institut.
- Petrović (2014): M. Petrović, *Uloga akcenata u srpskoj solo pesmi*, Beograd: Službeni glasnik.
- Plavša (1989): D. Plavša, *Muzičko-pedagoške dileme i teme*, Novi Sad: Akademija umetnosti u Novom Sadu.
- Pravilnik o programu nastave i učenja za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 11/2019-1, *Službeni glasnik – Prosvetni glasnik*. <https://pravno-informacioni-sistem.rs/slglrsViewPdf/7f60db16-8760-4e25-bc8a-f69fe1fb2e2c?fromLink=true> (pristup 5. 1. 2025)
- Pravilnik o programu nastave i učenja za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 5/2019, *Službeni glasnik – Prosvetni glasnik*. <https://pravno-informacioni-sistem.rs/slglrsViewPdf/1cd9f883-ccfe-4a73-8ccd-95bc212169e1?fromLink=true> (pristup 15. 1. 2025)

Kjari (2022): E. Qarri, The Relationship between Musical Skills and Creativity in Children, *European Journal of Education and Pedagogy*, 3(6), 218–221. DOI: <http://dx.doi.org/10.24018/ejedu.2022.3.6.512>

Radinović (2011): S. Radinović, *Oblik i reč. Zakonomernosti melopoetskog oblikovanja srpskih narodnih pesama kao osnova za metodologiju formalne analize*, Beograd: Fakultet muzičke umetnosti.

Silva (1998): M. C. Silva, Composing, performing and audience-listening as symmetrical indicators of musical understanding, *Education, Art*. <https://www.semanticscholar.org/paper/Composing%2C-performing-and-audience-listening-as-of-Silva/262a97df9fd458dc6ff4c6c7dd1d4184222891f> (pristup 25. 1. 2025)

Stojšin (2014): S. Stojšin, Kvalitativna i/ili kvantitativna analiza sadržaja – specifičnosti primene, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, Knjiga XXXIX-1, 193–210.

Trifunović (2015): V. Trifunović, *Obrazovanje i kulturni identitet*, Jagodina: Fakultet pedagoških nauka Univerziteta u Kragujevcu.

Trifunović (2023): V. Trifunović, Program nastave i učenja Muzičke kulture i kulturni identitet, *Uzdanica*, God. XX, vanredni broj, 257–276.

Vasiljević (2003): M. Vasiljević, *Narodne melodije s Kosova i Metohije*, Beograd: Beogradska knjiga; Knjaževac: Nota.

Vasiljević (2006): Z. Vasiljević, *Metodika muzičke pismenosti*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Vukićević (2023): N. Vukićević, Nastava muzičke kulture i pozitivno obrazovanje – od doživljaja do ishoda u oblasti muzičkog stvaralaštva i slušanja muzike, *Uzdanica*, God. XX, vanredni broj, 241–256.

Zatkalik, Medić, Vlajić (2003): M. Zatkalik, M. Medić, S. Vlajić, *Muzička analiza I* [CD ROM], Beograd: Clio.

Nataša M. Vukićević

University of Kragujevac

Faculty of Education in Jagodina

Department of Didactics and Methodology

Vesna S. Trifunović

Department of Social Sciences and Humanities

Katarina R. Stanojević

Department of Didactics and Methodology

ELEMENTS OF TRADITIONAL MUSIC IN MUSICAL COMPOSITIONS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Summary: The authors' focus is on the presence of the elements of traditional music in musical compositions created by primary school students. The aim was to discover whether the students' musical pieces, created on the basis of a given poetic text, follow the distinctive pattern of Serbian traditional music. Fourth-grade students' musical pieces

(N = 184), created during initial testing within a study conducted in 2016 in Jagodina, were analysed from the perspective of identifying elements of traditional music. The analysis revealed that fourth-grade students spontaneously use elements of traditional Serbian music: specific deviations from the scale-tonal foundation were identified, as well as endings with the second degree, a small melodic ambitus, and meter changes. Starting from theoretical views which imply that melodic and rhythmic patterns are a “product” of an individual’s musical experience, the specific cultural context, his/her positive or negative attitude towards tradition, including musical tradition, the authors believe that formal education can play a significant role in introducing new generations to traditional musical expression and fostering its preservation.

Keywords: cultural identity, students’ musical compositions, primary school, traditional musical expression.